2.7. Elanikkonnakaitse

Elanikkonnakaitse alla kuuluvad riiklikud ja ühiskondlikud tegevused, mis toetavad inimeste valmisolekut kriisiolukorra ajal ise toime tulla, kaitsevad elanikke kriisiolukordadest tuleneva ohu eest ja abistavad tagajärgedega toimetulemisel (§ 2 lg 2). Elanikkonnakaitse hõlmab muu hulgas elanikkonnakaitse koolitusi, ohuteavitust, varjumist, ulatuslikku evakuatsiooni, päästetöid, esmaabi ja katastroofimeditsiini, vältimatut sotsiaalabi, psühhosotsiaalset kriisiabi ning muud inimestele hädavajalikku abi (§ 91 lg 1).

Elanikkonnakaitse tegevuste planeerimine erineb muudest kriisiülesannetest selle poolest, et paljud tegevused, nagu elanike ohust teavitamine, varjumise või evakuatsiooni korraldamine või psühhosotsiaalne kriisiabi, ei kujuta endast tavaolukorras osutatavat avalikku teenust.
Nende tegevuste edukaks elluviimiseks tuleb vajalik ressurss, väljaõpe, taristu, koostöökokku-lepped ja valmisolek kavandada ning tagada juba tavaolukorras. Elanikkonnakaitse tõhusus sõltub nii riigi ja kohalike omavalitsuste valmisolekust kui ka inimeste endi teadmistest ja oskustest kriisiolukorras tegutsemiseks. Kõigi § 91 lõikes 1 nimetatud elanikkonnakaitse tegevuste elluviimine eeldab eelnevat planeerimist ning vajaliku ressursi olemasolu.
KORKS-i § 91 lg 2 kohaselt peavad Päästeamet, kohalikud omavalitsused ja teised elanikkonnakaitse tegevuste eest vastutavad asutused nende tegevuste täitmiseks planeerima vajaliku varu ja ressursi.

Elanikkonnakaitse planeerimisest annab ülevaate Elanikkonnakaitse tegevuskava aastateks 2024–2027[21].

Joonis 7. Elanikkonnakaitse tegevused

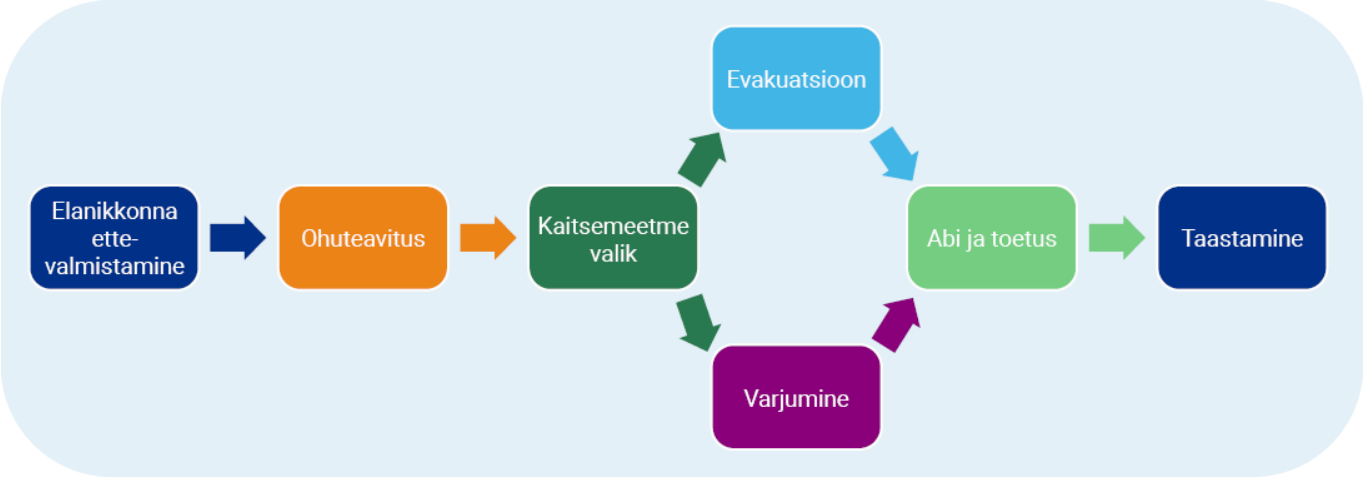

Elanikkonnakaitse eesmärk on kaitsta inimeste elu ja tervist olukorras, kus neid ohustab vahetu(lt saabuv) oht. Elanikkond peab olema juba enne ohu tekkimist teadlik võimalikust ohust, suuteline rakendama vajalikke kaitsemeetmeid ning valmis järgima ametiasutuste juhiseid. KORKS seob tervikuks elanikkonna ettevalmistamise, ohuteavituse, varjumise, ulatusliku evakuatsiooni, vältimatu abi osutamise ning muud elanikkonnakaitse tegevused.

Elanikkonnakaitse algab elanikkonna ettevalmistamisest ja teadlikkuse suurendamisest. Ohu tekkimisel järgneb ohuteavitus ning vajaduse korral kaitsemeetmed, nt varjumine või ulatuslik evakuatsioon. Nende rakendamise järel võib olla vajalik vältimatu abi osutamine ning hilisem taastamine. Tegelikkuses võib mõni tegevus toimuda üheaegselt või eri järjekorras sõltuvalt ohu laadist ja ulatusest.

Ohu korral algab elanikkonnakaitse sageli ohuteavitusega. Ohuteatega antakse inimestele teave ohu kohta ning juhised, kuidas oma elu ja tervist kaitsta. Sõltuvalt ohu laadist võib inimestel olla vajalik jääda siseruumidesse, varjuda, vältida teatud piirkonda, valmistuda evakuatsiooniks või ohustatud alalt lahkuda. Seetõttu eeldab elanikkonnakaitse toimimine, et inimesed on juba enne ohu tekkimist teadlikud peamistest käitumispõhimõtetest ning oskavad saadud juhiste järgi tegutseda.

Joonis 8. Elanikkonnakaitse tegevuste üldine loogika

Kriisiolukorra ja riigikaitse seadus tugineb ülesannete jäävuse põhimõttele. Selle kohaselt ei looda kriisiolukorra lahendamiseks üldjuhul uusi vastutusvaldkondi, vaid ohtude ennetamine, nendeks valmistumine ja kriisiolukorra lahendamine toimub nende asutuste juhtimisel, kelle pädevuses on vastavate ülesannete täitmine tavaolukorras. Elanikkonnakaitses väljendub see näiteks selles, et Päästeamet, kohalikud omavalitsused, tervishoiuasutused ja teised kriisiülesandega asutused täidavad kriisiolukorra ajal samu põhifunktsioone, mille eest nad vastutavad ka tavapärases olukorras.

Siseministeerium vastutab elanikkonnakaitseüldise poliitika kujundamise eest ning korraldab valitsemisala asutuste kaudu elanikkonnakaitse ja kriisivalmiduse arendamist. Elanikkonnakaitse valdkonnas kujundab ministeerium valdkonnaüleseid strateegilisi eesmärke ja õiguslikku raamistikku ning koordineerib valdkonna arengut koostöös teiste asutustega. Teiste ministeeriumide valitsemisalasse kuuluvate elanikkonnakaitse tegevuste poliitika kujundamise eest vastutab asjaomane ministeerium.

Sotsiaalministeeriumi valitsemisala asutused tagavad ohu või kriisiolukorra ajal tervishoiu-, sotsiaal- ning psühhosotsiaalse abi korraldamise. Elanikkonnakaitse tervikvaates on nende ülesanne toetada inimeste toimetulekut nii olukorra ajal kui ka selle järel, sh korraldada vältimatut sotsiaalabi, tervishoiuteenuseid ja psühhosotsiaalset kriisiabi vastavalt valdkondlikele õigusaktidele.

Kohalik omavalitsus on elanikkonnakaitses riigi oluline partner, kelle ülesanne on tagada kohaliku tasandi kriisivalmidus ning toetada inimesi ohu või kriisiolukorra korral. Kohaliku omavalitsuse roll hõlmab muu hulgas elanike teavitamist, vältimatu sotsiaalabi osutamist, evakueeritute vastuvõtmist ning kohaliku tasandi kriisiülesannete täitmist. Ülesannete jäävuse põhimõttest lähtudes täidab omavalitsus kriisiolukorras ülesandeid, mille eest vastutab ka tavaolukorras.

Päästeamet on elanikkonnakaitseasutus, kes koordineerib elanikkonnakaitseks valmistumist ning täidab seaduses sätestatud ülesandeid muu hulgas ohuteavituse, varjumise, ulatusliku evakuatsiooni ja elanikkonnakaitse koolituste valdkonnas. Päästeametil on keskne roll elanikkonnakaitse süsteemi arendamisel, valmisoleku tagamisel ja eri osapoolte tegevuse koordineerimisel. Kriisiolukorra lahendamisel on Päästeamet sõltumata kriisiolukorra olemusest kriisiolukorra lahendamise eest vastutav asutus elanikkonnakaitse tegevuste puhul ja koordineerib elanikkonnakaitse tegevuste õigeaegset rakendamist kriisiolukorra ajal (§ 37 lg 3). Püsiva kriisiülesandega asutus ja isik teeb kriisiplaani elanikkonnakaitse tegevustes koostööd Päästeametiga (§ 20 lg 14).

Teiste seadustega reguleeritud elanikkonnakaitse tegevused

Päästetööd

Päästetööd on üks KORKS-i § 91 lg 1 nimetatud elanikkonnakaitse tegevustest. Päästetööde tegemise eest vastutab Päästeamet, kelle ülesanne on muu hulgas päästetöö tegemine maismaal ja siseveekogudel, demineerimistöö tegemine ning kriisiolukordadeks valmistumine ja nende lahendamise tagamine vastavalt KORKS-ile. Päästetööde õiguslik raamistik tuleneb eelkõige päästeseadusest. Päästetööde eesmärk on inimeste elu, tervist ja vara ning keskkonda ohustavate päästesündmuste ennetamine, ohu tõrjumine ning päästesündmuse tagajärgede leevendamine.

Praktikas hõlmavad päästetööd nt tulekahju kustutamist, liiklusõnnetuses kannatanute päästmist, varingus inimeste otsimist, demineerimistööd, ohtlike ainete sündmusele reageerimist ning muid tegevusi, mis on vajalikud inimeste elu ja tervise kaitseks. Päästetööde sisu, korraldus ja juhtimine on reguleeritud päästeseaduses ning on KORKS-i mõistes püsiv kriisiülesanne.

Esmaabi ja katastroofimeditsiin

Esmaabi ja katastroofimeditsiin on elanikkonnakaitse tegevused, mille eesmärk on tagada kannatanute kiire abistamine olukordades, kus sündmuse ulatus või kannatanute arv nõuab tervishoiu tavapärase töökorralduse muutmist.. Katastroofimeditsiini korraldus tugineb eelkõige tervishoiuteenuste korraldamise seadusele tervishoiu toimepidevust ohustava olukorra regulatsiooni ning tervishoiu toimepidevust ohustavaks olukorraks valmistumise ja selle lahendamise regulatsioonile. Elanikkonnakaitse vaates on katastroofimeditsiin seotud eeskätt ohuteavituse, varjumise ja evakuatsiooniga, mille eesmärk on vähendada kannatanute arvu ning toetada tervishoiusüsteemi toimepidevust. Tervishoiu toimepidevuse ja häireteks ning kriisiolukordadeks valmistumise ülesanded on seotud ka tervishoiuteenuse osutajate püsivate kriisiülesannetega.

Tervishoiualase kriisivalmiduse kujundamises ja koordineerimises osalevad eelkõige Sotsiaalministeerium, Terviseamet, Tervisekassa, tervishoiuteenuse osutajad ning riigikaitselistes kriisiolukorra ajal ka Kaitsevägi.

Vältimatu sotsiaalabi

Vältimatu sotsiaalabi eesmärk on tagada inimesele kriisiolukorras esmased eluks vajalikud vahendid, st vähemalt toit, riietus ja ajutine majutus (SHS § 8). Sotsiaalhoolekande seaduse kohaselt hõlmab vältimatu sotsiaalabi olukordi, kus inimene ei suuda ajutiselt endale või oma perekonnale tagada minimaalselt vajalikku toimetulekut. Ohu, sündmuse või kriisiolukorra korral võib vältimatu sotsiaalabi hõlmata muu hulgas ajutist majutust, toitu, joogivett, riideid, hügieenivahendeid ning muud vältimatut abi. Kohaliku omavalitsuse kriisiülesanne (§ 13) on tagada vältimatu sotsiaalabi ning evakueeritud inimestele vähemalt toit ja joogivesi.

Psühhosotsiaalne kriisiabi

Psühhosotsiaalse kriisiabi eesmärk on toetada sündmusest mõjutatud inimeste vaimset, emotsionaalset ja sotsiaalset toimetulekut. See hõlmab inimliku, toetava ja praktilise abi pakkumist inimestele ning kogukondadele, keda on mõjutanud ulatuslik või traumaatiline kriisisündmus. Õigeaegne abi aitab taastada turvatunnet, vähendada stressi ja ärevust ning toetada inimeste

tavapärase toimetuleku taastumist. Eestis korraldab ulatuslike sündmuste või kriisiolukorra korral psühhosotsiaalset kriisiabi Sotsiaalkindlustusamet koostöös teiste asutuste, kohalike omavalitsuste ja partnerorganisatsioonidega.

Lisalugemist

Päästetööd

Päästeamet. (n.d.). *Päästetöö*. **https://www.rescue.ee**

Esmaabi ja katastroofimeditsiin

Terviseamet. (n.d.). *Tervishoiu hädaolukordadeks valmisolek*. **https://www.terviseamet.ee**

Vältimatu sotsiaalabi

Sotsiaalkindlustusamet. (n.d.). *Sotsiaalteenused ja abi kriisiolukordades*. https://www.sotsiaal-kindlustusamet.ee

Psühhosotsiaalne kriisiabi

Sotsiaalkindlustusamet. (n.d.). *Psühhosotsiaalne kriisiabi*. **https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/abivajav-laps-ja-taiskasvanu/vaimne-tervis-kriisis/psuhhosotsiaalne-kriisiabi**

Sotsiaalkindlustusamet. (n.d.). *Psühhosotsiaalne kriisiabi*. **https://www.palunabi.ee/et/psuhhosotsiaalne-kriisiabi**

Sotsiaalministeerium. (n.d.). *Vaimse tervise ja psühhosotsiaalne tugi kriisides (MHPSS)*. **https://www.sm.ee/tervise-edendamine-ravi-ja-ravimid/vaimne-tervis/ vaimse-tervise-ja-psuhhosotsiaalne-tugi-kriisides**

World Health Organization. (2022). *Mental health and psychosocial support in emergencies*. **https://www.who.int**

Siseministeerium. „Elanikkonnakaitse tegevuskava 2024–2027". 2024.
https://valitsus.ee/sites/default/files/documents/2025-01/Elanikkonnakaitse%20tegevuskava%202024%E2%80%932027_30.jaanuar.pdf

Viimati uuendatud 02.10.2026